

Andu Rämmer: "Eesti tüdrukud on konkurentsühiskonnas läbilöömiseks vajaliku mõtteviisi eesti poistest (aga ka vene tüdrukutest) kiiremini omaks võtnud."

Naiste võim tulekul?

A n d u R ä m m e r
sotsiaalsühholoog

Eestis on õpetajad, arstid põhiliselt naised. Eurostati värske uuringu kohaselt on Eesti Euroopa maade seas ka naisjuhtide arvukuselt esirinnas. Kas saabumas on uus matriarhaat?

Nõukogude ajal räägiti meeste ja naiste võrdsusest, uskusime, et see on meil olemas, ja arvasime, et oleme selles mitte ainult Venemaast, vaid kohati ka läänemaadest ees. Paljudele eestlastele tundus, et Lääne päritolu soolise ebavõrdsuse teooriad meie maal ei kehti, kuna meil kehtestas kommunistlik partei sundusega palju sellist, mille poole lääneriikide naised omal jõul alles püüvad.

Pärast Eesti taasiseseisvumist toimus meil Läänele vastupidine liikumine – üha enam peeti õigeks lastega naiste töölt lahkumist ja kojujäämist ning seda tehti võimaluste piires aina rohkem. Küllap mõjutas taolist käitumist nostalgiline soov taastada okupatsiooniajal idealiseeritud "unistuste Eesti ühiskond", mille areng aastakümnete eest vägivaldselt katkestati. Ja see ühiskond ongi suudetud taastada selles mõttes, et naiste ja meeste palgavahe on Eestis suurem kui üheski teises Euroopa Liidu liikmesriigis – 24%. Sissetulekute soolist jaotust kirjeldavast statis-

tikast on näha ka erialad, kus teenivaid naisi kõige rohkem "diskrimineeritakse". Kõige madalama palga eest töötavad Eestis õmblejad, ja need õmblejad on eelkõige vene naised. See on nii soolise kui ka rahvusliku ebavõrdsuse näide.

21. sajandi alguskümnendil oleme iseseisvumisjärgsest nostalgias üle saamas ja ka Eesti naiste seas on sarnaselt arenenud lääneriikidega tööalane karjäär üha tähtsamal kohal. Sooteema on tõusnud kiiresti areneva Eesti avalikkuses järjest olulisemaks arutlusaineks. Nais- ja meesküsimuse teemat (näiteks meeste ja naiste sobilike ametite ja rolle ning sookvoote) on käsitletud ka kolumnistid (Priit Pulleritsu traditsioonilisematest seisukohtadest lähtuvad ja Barbi Pilvre ning sugupoolte uurijate feminismiteemalised kirjutised). Rahvusvahelisel konverentsil "Uus maskuliinsus" detsembris 2005 aga ennustati, et senise arengu jätkudes läheb võim ühiskonnas paarikümne aasta pärast naiste kätte. Mainekas ajakiri Economist

kirjutas tänavu aprillis, et maailma tulevik on naiste käes, seda isegi Indias (1; 2).

Läänemaailmas alguse saanud soorollide muutumisest aru saamiseks tuleb mõista, et modernsed Lääne ühiskonnad erinevad oluliselt nõukogudeaegsest, kus on üles kasvanud suurem osa praeguseid aktiivseid eestimaalasi. 11. märtsi Postimehes tõdeb Peeter Tulviste, et uue ühiskonnaga kohanemine on valulik just nõukogude ühiskonnas toimetulekuks hästi ettevalmistatud inimestele. Üks peamisi erinevusi, mis eristab üha enam tänapäeva Eestit nõukogudeaegsest, on majanduslik, poliitiline, hariduslik, vanuseline, rahvuslik ja sooline fragmenteeritus.

Nõukogudeaegne pealesunnitud ühetaolisus on taandumas ja igaühel on vastavalt oma vajadustele ja huvidetele ning võimalustele üha enam ruumi oma individuaalsuse arendamiseks. Taoline killustatus ei kujuta 21. sajandil destruktiivset vastuolu, nagu jutustasid kompartei ideoloogid, vaid annab hoopis ühiskonnale seesmise paindlikkuse ja dünaamilisuse. Näiteks võivad väliste olude muutudes pääseda maksvusele kord ühe, kord teise huvigrupi väärtushinnangud, ja domineerima pääsenud huvigrupp viib siis oma ideede najal ühiskonda edasi. Kuid ükski huvigrupp ei saavuta demokraatlikus ühiskonnas kunagi sellist ülemvõimu teiste maailmavaadete üle, nagu kompartei nõukogude ajal.

Viimase 15 aasta jooksul, mil Eestis on ehitatud hoogsalt kõige liberaalsemat konkurentsiühiskonda, on meil fetišeeritud eelkõige maskuliinseid väärtusi ja naisedki on otsinud oma teid võistluslikkusega kaasa minekuks. 14. jaanuari Päevalehes tõdeb ka teoloog Toomas Paul, et tänapäeva ühiskonnas iseloomustab naiserolli muutumist kõige ilmekamalt asumine kodumajapidamisest tööpostile ja karjääriredelile.

Noorte väärtushoiakute muutumine

Haridusteemadega tegelejaid ja laiemalt ka tervet ühiskonda huvitab, kuidas on Eestit tabanud suurte muutuste käigus muutunud noorte väärtushoiakud, sealhulgas suhtumine soorollidesse. Sotsioloog Jüri Saarniit kirjutab oma ulatuslikus "Eesti noorsooraportis" antud ülevaates "Eesti noorte väärtusteadvus ja selle muutused", et noorte väärtushierarhiad olid kuuekümnendatel ja seitsmekümnendatel aastatel püsivad. Kuni kaheksakümnendate alguseni domineerisid neil üldkultuurilise ja kutsealase enesearendamise ning eneseväljendusega seotud väärtused, järgnesid altruistlikud väärtused ning kõige madalamalt hinnati sotsiaalse positsiooniga seotud väärtusi.

Eesti taasiseseisvumisega pilt muutus – Saarniidu sõnul algas noorte väärtusteadvuses juba kaheksakümnendatel aastatel individuaalse pragmatiseerumise protsess.

Ühiskondlik altruism vähenes ning tähtsamaks muutusid isiklik aineeline heaolu ja karjääriga seonduv. Individualistliku pragmatiseerumise protsess oli Saarniidu sõnul tollal iseloomulik kõigile noorterühmadele, sõltumata sellest, millistes koolides nad õppisid, kas oli tegemist linna- või maanoortega, eesti või vene koolide õppuritega, noormeeste või neidudega.

Sooküsimustega seotud väärtushoiakuid pole seni kuigi süstemaatiliselt käsitletud. Seetõttu pakub erilist huvi küsimus, missugused nihked on toimunud viimaste kümnete jooksul selles valdkonnas.

Soolised erinevused noormeeste ja neidude väärtushoiakutes

Noormeeste ja neidude väärtushoiakuid saab võrrelda koolilõpetajate kahe põhjaliku uuringu andmete alusel.

1983. aastal, kui nõukogude võim paistis paljudele vanukumatuna, alustati mahukat eluteede uurimust, milles oli üks keskne teema küsimus, mida väärtustavad keskkoolide, kutsekeskkoolide ja keskeriõppeasutuste lõpetajad ihaldatud tööalade ja elukutsete juures. Uurimus jätkus hiljem kõnealuse põlvkonna eluteede uurimuseks ja on tuntud Eesti ühe mastaapseima sotsiaaluurimuseks. Kokku küsitleti 3358 keskkooli omandajat. Tervikliku plokina fikseeriti ka nende väärtushinnangud. Uurimuse valim oli sooliselt tasakaalustatud: 49% uurimuses osalenud abiturientidest olid meessoost ja 51% naised. Uurimuses osalenutest oli eestlasi 72% ja venekeelse ankeedi täitis 28% vastanuid. Respondentide keskmine vanus oli 17,6 aastat.

Aastatel 1996–1998 uuriti Eesti koolinoorte mahukas uurimuses keskkooli omandajate õpinguid, kodust olukorda, vaba aega ning suhtumist töösse ja rahateenimisse. Ka selles uurimuses vaadeldi noorte väärtushoiakuid. Kuigi kokku küsitleti kolme aasta jooksul läbiviidud üleeestilises noorsoouuringus 8133 põhi- ja keskkooli lõpetajat, on analüüsitud eelmise uurimusega parema vanuselise võrreldavuse saavutamiseks vaid 3577 noort, kes tollal lõpuklassis või -kursusel keskkooli omandasid. Vastanute keskmine vanus 17,8 aastat erineb väga vähe 1983. aastal uuritud keskkoolilõpetajate omast. Sarnane on ka üheksakümnendate aastate koolilõpetajate sooline ja rahvuslik struktuur. 44% uurimuses osalenutest olid noormehed ja 56% neidud. 77% respondentidest olid eestlased ja 23% vene koolide abiturientid.

Väärtuste hindamiseks kasutati mõlemas uurimuses samasugust neljaastmelist järjestusskaalat, mistõttu tulemused osutusid omavahel kergesti võrreldavateks. Mõlemal ajaperioodil on võrreldud naissoo ja meessoos väärtushinnangute keskvaartuste statistilise erinevuse olulisust.

Eesmärgipäraselt moodustatud valimist tulenev uurimuste esinduslikkus ehk kehtivus nii suuremates linnades kui ka maakotades lubab teha tulemuste põhjal usaldusväärseid järeldusi.*

Ainelise heaolu ja karjääriga seonduvates ning sotsiaalsetes suundumustes olid muutused noorte hoiakute ootuspärased. Teadmine, et mehed väärtustavad igasuguses ühiskonnas ametialast karjääri ja palka jätkuvalt kõrgemalt ning naised peavad altruismi olulisemaks, pole uus. Seevastu kutsealase ja muu enesearendamise ning eneseväljendusega seotud väärtushinnangutes olid kahe uurimuse vahelise aja jooksul aset leidnud esmapilgul üllatavatena tunduvad muutused. Lühidalt öeldes, lõpuklasside tüdrukud väärtustavad iseseisvas Eestis nii enesetäiendamist kui ka oma võimete realiseerimist poistest märkimisväärselt kõrgemalt kui nõukogude ajal. Täpsemad analüüsid osutavad, et peamine nihe on toimunud eestikeelsetes koolides õppivate neidude hinnangutes, eesti ja vene noormeeste hinnangutes olulisi erinevusi ei ilmnenu.

Huvitav on ka märkida, et kui nõukogude ajal väärtustasid venekeelsete koolide õpilased eneseharimist eesti õpilastest oluliselt kõrgemalt, siis iseseisvas Eestis on vastupidi. Ilmselt on erinevuse üks peamisi põhjusi muutunud ühiskondlikud olud. Kuigi ka nõukogude ajal rõhutas ametlik propaganda enesetäiendamise tähtsust, on tänapäeva konkurentsiühiskonnas pidev enesetäiendamine eluliselt tähtis igaühele – et töökohta säilitada ja edu saavutada. Ei tohi unustada, et ka tegeliku tööturu olukord on viimase viieteistkümne aasta jooksul kardinaalselt muutunud. Enam ammu ei oodata koolisüsteemilt massiliselt käsutäitjaid riiklikule “rahvamajandusele”, elukutsevalik on jäetud igaühe individuaalseks otsuseks, millel on kaugeleulatuvad tagajärjed. Tehtud uurimuse valguses võib tõdeda, et eesti tüdrukud on konkrentsis läbilõõmiseks vajaliku mõtteviisi eesti poistest (aga ka vene tüdrukutest) rohkem omaks võtnud.

Kui nõukogudeaja koolilõpetajate seas ei ilmnenu sugude lõikes olulisi erinevusi oma võimete kasutamise tähtsustamises, siis iseseisvas Eestis on neid omaealistest noormeestest märksa enam valmis väljakutset pakkuvat tööd vastu võtma. Ka selle nihke võib kanda eestikeelsetes koolides õppivate neidude arvele. Veel 1983. aastal tähtsustasid vene neid oma võimete kasutamist eesti neidudest oluliselt kõrgemalt, kuid 1990. aastate teiseks pooleks olid hinnangud vastupidised. Selle taustal olid noormeeste hinnangutes toimunud muutused väiksemad. Kuigi nõukogude ajal hindasid ka vene koolides õppivad noormehed oma võimete kasutamist oluliselt tähtsamaks kui eesti sookaaslased, polnud 1990-ndate lõpus nende hinnangute vahel enam olulisi erinevusi. Seega on

kõige olulisemad nihked enesearendamise ning eneseväljendusega seotud väärtushinnangutes leidnud aset just eelkõige sugudevahelises lõikes: neidude hinnangud on tõusnud märksa enam kui noormeeste omad. Taolisi nihkeid ei ole võimalik ülalmainitud ühiskondlike muutuste taustal bioloogiliste põhjustega seletada.

Quo vadis, Eesti?

Noorte hinnangute uurimine annab aimu ühiskonna edasistest arengutrendidest, kuna uued põlvkonnad hakkavad tulevikus otsustajate sekka jõudes kujundama oma põhimõtete ja arusaamade alusel meie ühiskonna homset nägu. Uurimuste tulemused osutavad, et eesti koolitüdrukute väärtusteadvuses on aset leidnud märkimisväärsed muutused. Veelgi enam, “Põlvkondade eluteede” 2005. aasta kordusuurimuse värsked andmed näitavad, et sarnased soolised erinevused väärtushoiakutes on kujunenud ka neljakümneaastaste naiste seas. Teisisõnu: soospetsiifilised väärtusteadvuse nihked on omased mitte ainult koolinoortele, vaid ka ühiskonna teistele vanusegruppidele.

Ühiskondliku korra muutumise järel aset leidnud enesearendamise tähtsuse olulist tõusu naiste seas võib seletada erinevate teguritega. Ühelt poolt kujundavad ühiskondlikku mõtlemist tavaarusaamad, teisalt võib leida põhjusi nüüdisaegse ühiskonna arengut suunavate jõudude seast. Esimesel juhul mõjutavad sotsiaalse arengu mõistmist sageli püsiva iseloomuga, nii nõukogude kui ka laulva revolutsiooni ajal omandatud arusaamad, mille oleme lapsepõlvest või noorusajast kaasa saanud. Kuna need on enamjaolt kujunenud välja tänapäeva ühiskonnast oluliselt erinevates sotsiaalsetes oludes, ütlevad need muutunud sotsiaalsetes oludes teisenenud soorollide kohta suhteliselt vähe. Teine võimalus on võrrelda Eestis aset leidnud muutusi Lääne ühiskondades ilmnenu sotsiaalsete protsessidega, otsida paralleele ning vaadata, millisel määral need nähtused Eestis esineda võiksid.

Kas olemegi teel naiste võimule? Kui vaadata üliõpilaste soolist koosseisu, siis on alust seda vähemalt küsida. Mitmed (kõrg)koolid meenutavad üha enam omaaegseid tütarlastekoole. Üha enam “nõrgema sugupoole” esindajaid on haaranud kinni “moodsa naise” kujundist ja realiseerib end aina rohkem väljaspool kodu. Õpetajad on põhiliselt naised, arstid on põhiliselt naised, ministeeriumides ja muudes riigiametites töötavad põhiliselt naised. Naistel on jäänud veel ainult suurettevõtluse ja poliitika tipus laiemalt läbi lüüa. Esimesi märke selleks pole vaja kaugelt otsida – värskel rahvusvahelise Eurostati uuringu kohaselt on Eesti Euroopa maade seas naisjuhtide arvukuselt esirinnas.

Pole saladus, et juba pikka aega on tüdrukute õppeedukus olnud poiste omast parem, kuid nagu näeme, kan-

nustab konkurentsiühiskonnaga kaasnev kindlustunde kadumine tüdrukuid veelgi tagant. Muutunud oludes pakub usin õppimine tüdrukutele üha enam uusi võimalusi. Alates üheksakümnendatest aastatest tuleb elluastujatel teha igal sammul järjest isiklikuma iseloomuga valikuid. Käsi käes turuühiskonna saabumisega on töömaailm muutunud dünaamilisemaks ja isiklike suhete korraldamine keerulisemaks. Üha enam töökohti on projektipõhised, järjest enam inimesi on ka Eestis sunnitud elu jooksul mitu elukutset omandama. Eesti taasiseseisvumisele järgnenud valuliste majandusreformidega kehtima hakanud turumajandus on lükanud edasi kooselu alguse ja lastesaamisea. "Tööturuühiskonnas" ei mõtle noored naised keskhariduse omandamise järel enam kiirele abiellumisele nagu nõukogude ajal, vaid üritavad pühendada oma parimaid aastaid koduvälisele eneseväljenduslikule tegevusele ja karjäärile alusepanekule.

Vaatamata sellele, et mitme eluvaldkonna sisu ja tähendus Eestis on ühiskondlike ümberkorralduste ja arengu käigus muutunud, esitab individualistlik ja konkurentsi väärtustav ühiskond meestele jätkuvalt samu rollinõudeid, mida varemgi: teenida raha ja olla edukate otsuste vastuvõtja. Seega pole teisenenud elutingimused seadnud meeste harjumuspärast rolli sellise löögi alla nagu naiste oma.

Tänapäeva kuulsamaid ühiskonnauurijaid Ulrich Beck kirjutab, et hakkamasaamine ja eriti edukus taolises lahustunud solidaarsusega "riskiühiskonnas", kus üha kiireneva elu poolt pealesunnitud valikud on sügavalt individuaalsed, nõuab kõigilt ühiskonnaliikmetelt aina enam paindlikust ja oskust teha kompromisse. Kiiresti muutuvates oludes vajalikud kohanemisoskused kujunevad nii olemasolevate võimete oskuslikul ärakasutamisel kui ka pidevas enesetäiendamises ja (ümber)õppes. Uurimuste tulemused annavad alust arvata, et muutunud olud on Eestis mobiliseerinud tüdrukuid kiiremini kui poisse. Siiski on raske uskuda, et tüdrukute suurem pühendumus õppimisele viiks otsejoones vääramatult naiste ülemvõimuni ühiskonnas. Inimese väärtusmaailm on keeruline, üheaegselt esinevad koos vastandlikud väärtused. Näiteks on naised läbi aegade hinnanud meestest enam altruistlikke ja sotsiaalseid väärtusi. Seega – kuigi naised väärtustavad uute võimete arendamist ja olemasolevate ärakasutamist meestest kõrgemalt, ei tähenda see automaatselt seda, et tööalane enesearendamine oleks nende jaoks kõige tähtsam, näiteks tähtsam perekonnast. Uurimustulemused viitavad pigem väärtuspildi mitmekesisumisele. Individuaalsed väärtushierarhiad võivad olla väga erinevad. Tänapäeva ühiskonna väärtuspilt ei ole enam selline, nagu see on olnud läbi aegade tavapärastes, staatilistes ühiskondades (kaasa arvatud nõukogude ajal), kus on vaid kaks õiget

spektrit: "meeste" ja "naiste" väärtused. Individualiseerunud ühiskonnas on nii meeste kui ka naiste väärtusmaailm märksa avaram kui vaid maskuliinse või feminiinse maailmavaate etteantu. Ükskõik kummast soost ühiskonnaliikme väärtusteadvus võib haarata üllatavalt palju vastasugupoole stereotüüpi iseloomustavaid väärtusi. Selle aksepteerimist takistavad meil lapsepõlves välja kujunenud või meediast üle võetud tavaarusaamad.

Lähemal uurimisel selgub, et tekkinud vastuolud soorollides on sageli vaid näilise iseloomuga. Arenenud lääne riikides, näiteks Põhjamaades, on naiste ühiskondlikku aktiivsust suurendanud sotsiaalsed protsessid toonud kaasa muutused ka meeste rollides. Eestis on ühiskonna nüüdisajastamise protsessid kulgenud ajaloolistel põhjustel mõnevõrra teistsuguse mustriga järgi kui Põhjamaades. Pole saladus, et ajaloo pöördelistes keerdkäikudes on läbi aegade olnud kandev osa meestel. Samas maksavad mehed taolise igas olukorras vastutust võtva mõtteviisi eest seni kõrget hinda – naiste oodatav eluiga Eestis ületab meeste vastavat prognoosi kümne aastaga! Paradoksaalsel kombel on meeste rollide muutumise võti meil suuresti eesti naiste käes, kes ühelt poolt ootavad oma partneritelt küll hoolitavat mehelikkust, kuid kasvatavad oma poegi ometi *macho*'deks.

Kirjandus

1. Women and the world economy. The future of the world economy lies increasingly in female hands (From The Economist print edition). Apr 12th 2006.
2. The economic power of women Forget China, India and the internet: economic growth is driven by women (From The Economist print edition). Apr 12th 2006.

* Täpsemalt on antud uurimuse tulemusi kirjeldanud A. Rämmer ulatuslikus artiklis "Soolisi ja rahvuslikke erinevusi kahe kümnendi Eesti koolilõpetajate tööväärtustes" P. Kenkmanni ja J. Saarniidu koostatud väljaandes "Põlvkonnad muutuvad ajas", TÜ kirjastus, 2005. 45–81.